

LYDERYSTĖ SUTARČIŲ LAUŽYMO LAIKAIS

PROF. DR. ANDRIUS VAIŠNYS

„...Arba jūs numalšinkit sujudintą protą,
Užgesinkit iš naujo mūs širdį liepsnotą,
Arba, stoję į eilę, kaip tikri vadovai
Švieskit mus ir neduokit gest pradėtai kovai!
Bet mus sykį sukurstę, vienus nepameskit –
Žadėjot vadais būti, tai grįžkit ir veskit!“¹

Lyderystė.

Politinėje komunikacijoje – tai ypatinga sąvoka, aprėpianti vadovų ryšių su asmenimis, institucijomis procesą, kai politinė idėja verčiama sprendimais nuolat keliant ir palaikant konfliktą. Analizuojant politikų veiklą galima teigti, kad lyderystės kriterijai yra: 1) socialinio pripažinimo ženklas kad ir preliminariai apibrėžtam laikotarpiui (pavyzdžiui, įstatymo nustatyti kadencijai); 2) vaidmuo, lemiantis sprendimų iniciatyvą; 3) galimybė naudotis pareigybės privilegijomis ir informacijos galia.

Jei norime palikti tik pirmąjį kriterijų, rizikuojame neįvertinti vadovo galių, gebėjimo ir vaidmens. Mat turimas minty „konfliktas“ – tai net mažiausias pasipriešinimas idėjai ar pasiūlymui ją realizuoti, puolimas prieš vadovą ar bent rengimasis jį pulti. Skirtingai nuo verslo vadybos, politinės idėjos įgyvendinimas ir visos ideologijos taikymas reikalauja ne tik tarimosi, bet dar ir politinio įteisavimo, todėl konflikto laukas nėra siaurinamas, priešingai – jis išsiplėčia.

Prisimename Kazio Griniaus kaip istorinės asmenybės, du kartusėjusios pagrindines valstybės pareigas – Ministro Pirmininko ir

¹ Vincas Kudirka.

Prezidento – atvejį, aptariamą kelių tyrėjų. Šį žurnalo numerį būtų galima pavadinti dedikacija K. Griniui, bet, kita vertus, matau progą – jei perskaitysime publikacijas – apskritai pasvarstyti apie politinio vadovo pašaukimą, iššūkius ir istorinę reikšmę.

Praeities tyrėjas, kaskart ieškodamas atsakymo, kodėl ir kaip buvo priimami politiniai sprendimai, suteikia vertinimą arba galimybę vertinti reikšmingiausių įvykių dalyvius, dažniausiai – teigiamai arba neigiamai. Tai panašu į nebylų teismą kiekvieno skaitančiojo galvoje; o aiškėjant, kad nėra taip paprasta suteikti vienokią ar kitokią charakteristiką, imame svarstyti tarsi objektyviau: „Taip, gerai, bet...“ Tikėtina, kad priimtinesnė aplinkybė, kai tyrėjai veikia dėlioja faktus ir argumentus, neskubėdami išsiūlyti kategoriško požiūrio.

Visuomenei praeities žinios apie lyderius reikalingos savo veiksmų tęstinumui identifikuoti, o šis tęstinumas turi turėti argumentų, kad atitinkamas konfliktų sprendimas ar gebėjimas jį pasiūlyti buvo naudingas valstybei, jos piliečiams, bendruomenėms. Šių žinių negalima transformuoti be plataus konteksto (kaip tai po Antrojo pasaulinio karo padarė Vytautas Kavolis įvertindamas Vincą Kudirką XIX a.), kurio įvairūs veiksniai leidžia perprasti ne tik politinio, bet ir socialinio, kultūrinio konflikto sąlygas.

Kritiškas žvilgsnis į praeitį reikalingas visuomenei (ir ne tik augančiai jos daliai) kaip pamoka ir kaip tvirtos ateities pamato kūrimas. Antai žmonės savo praeities puslapiuose atrastais „netinkamais“ protėviais ne tik nesigiria, – veikiausiai juos apskritai nutyli. Kuo jie vadovaujasi?

Pirmiausia žiūri, kaip tai atitinka šiuolaikinę etiką: bailys, vagis ar išdavikas visais laikais sulauks panašaus vertinimo. Tiesa, pasitaiko, kad nusižengę įstatymui gyvenimo pabaigoje nusprendžia nuodėmes išpažinti arba jas „išpirkti“ šį tą grąžindami iš sukauptų turtų. Plačiai mosteli – ir giminei ar net visam miestui tai atrodo kaip visai padorus gestas.

Žiūrėk, tarpukariu dirbę Ministro Pirmininko kanceliarijoje ir nelegaliai ginklų prekybai tarpininkavę, senatvės sulaukę, gali valstybei kokią paveikslų galeriją dovanoti. Žinokite, kad tai įmanoma.

Bet tai – valdininkija, kuriai nepriklauso lyderystės „drabužiai“. Žinoma, nieko teisinga nėra vien peikiant ar vien giriant asmenybes, kurių atvaizdai puošia reprezentacinius valstybės kambarius. Tiesiog tuos „drabužius“ reikia matuoti – ar tikrai jie tiko. Mat jie jau yra nustatyto „didumo“ ir, kitąsyk žvelgdamas, abejoji, ar kiekvienas vadovų ir yra vienintelis, taikliausias lyderystės pavyzdys. Jei turi argumentų abejoti, neprivalu rodyti į portretą kaip į pavyzdžio simbolį. Dažniausiai abejonių kyla nagrinėjant kontekstą, kuris padeda rasti atsakymų, ar asmenybė lėmė sprendimus.

Lyderių veiklos kontekstas yra teisės, politinių sprendimų ir neteisėtumo laukas.

Daugiau nei prieš ketvirtį amžiaus, tik plečiantis Sąjūdžiui, paskui – atkuriant Nepriklausomybę, Lietuvos tarpukario epocha (tiksliau – Pirmoji Respublika) buvo, savaimė suprantama, romantizuojama. Taip elgtis atrodė teisinga smerkiant sovietinę okupaciją, supriešinant SSRS neteisėtumą su tautų teisėmis. Todėl pagrindinių XX a. tarpukario veikėjų didumas ryškėjo tuo labiau, kuo didesnėmis aukomis Lenkijos ultimatumo, Vokietijos pareikalavimo, Ribentropo–Molotovo susitarimų vykdymo kontekste jie atrodė. Auka buvo visa Tauta, tad valstybės vadovai (*vice versa* – save laikę tautos vadais) su visais nuolaidžiavimais galėjo būti matomi ne kaip valdžios krėslų įsikabinę bejėgiai, bet tiesiog aplinkybių įkaitai.

O konfliktų sprendimas reikalauja ryžto. Oponentas pasakys – ir kompromisų. Neabejotinai – nes tai irgi vienas iš lyderystės būdų. Be makiavelizmo politikos lyderis išsiversti negali. Tad, vienam amžiui baigiantis, kitam prasidedant, laipsniškai atkurtos diskusijos, ar tikrai nesipriešinti šliaužiančiai okupacijai buvo geriausias sprendimas.

Vieno atsakymo nėra. Tačiau tai, kad ir šiuolaikinei politikai, jos pamatinėms institucijoms kyla poreikis rasti ir parodyti *realaus didvyriškumo* simbolius, kurie ne tik atitiktų valstybės statusą, bet ir liudytų jo orumą, rodo kad ir sprendimas partizanų vadą, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) tarybos pirmininką Joną Žemaitį pripažinti

Prezidentu², remiantis istorinio konteksto interpretacija ir 1999 m. priimtu Seimo įstatymu dėl LLKS deklaracijos paskelbimo įstatymu³.

K. Grinius, kol prezidentų galerijoje nebuvo J. Žemaičio, atrodė kaip „patraukliausias“ vadovas. Ypač jo legendą, atkūrus Lietuvos

² Lietuvos Respublikos Seimo deklaracija Dėl Jono Žemaičio pripažinimo Lietuvos valstybės vadovu. Lietuvos Respublikos Seimas, 2009-03-12. Tiesioginis šio dokumento pagrindas yra LLKS formuluotė, kurioje LLKS pirmininkas vadinamas Prezidentu. Tačiau kaip tik parlamento priimto dokumento statusas stebina, nes paskelbta formuluotė, kad Seimas „pripažįsta“ J. Žemaitįėjus Prezidento pareigas, nėra nutarimas, juoba nėra įstatymas. Prezidento tinklalapio ISTORIJS skiltyje <https://www.lrp.lt/lt/jonas-zemaitis> J. Žemaitis aprašytas glaustai: „(1909–1954) Gimė 1909 m. kovo 15 d. Palangoje Jono Žemaičio ir Petronėlės Daukšaitės šeimoje. Nors tėvas buvęs laisvamanis, pakrikštytas Palangos bažnyčioje. 1910–1917 m. su tėvais gyveno Lenkijoje, Lomžoje; 1917 m. grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Šiluvos valsčiuje, Kiaulininkų kaime. 1921 m. baigė Raseinių valstybinės gimnazijos pirmąją klasę. 1926 m. įstojo į Kauno karo mokyklą. 1929 m. ją baigė, paskirtas į 2-ąją artilerijos pulką, 1-ąją haubicų bateriją (Kėdainiai). 1936 m. išsiųstas į Prancūziją, Fontenblo artilerijos mokyklą, grįžo 1938 m. vasarą, suteiktas kapitono laipsnis, paskirtas 1-ojo artilerijos pulko skyriaus vadu. 1940 m. pateko į formuojamą 29-ąją šaulių korpusą, tais pačiais metais susituokė su Elena Valionyte. 1941 m. apsigyveno Kaune, gimė sūnus Laimutis. 1942 m. grįžo į tėviškę, Šiluvos vlsč., įsidarbino Šiluvos ž. ū. kooperatyvo vedėju – dirbo iki 1944 m. (į jokių nacių formuotus dalinius nestojo). Vokiečių okupacijos metais priklausė pagrindinei organizacijai „Laisvės šauliai“. 1944 m. suorganizavo Šiluvos ir Tytuvėnų vyrus (150 žmonių) ir išžygiavo į P. Plechavičiaus organizuojamą vietinę rinktinę, buvo paskirtas 310-ojo bataliono vadu. 1945 m. pradžioje įstojo į partizanus ir kovojo iki 1953 m. pavasario, kol buvo areštuotas, o 1954-aisiais – sušaudytas. *Informacija atnaujinta 2016 m. sausio 6 d. 09.55 val.* [Žr. 2016 m. lapkričio 8 d.] Nors informacija ir atnaujinta 2016 m., LLKS tinklas ir deklaracija net nepaminėta.

³ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“ (*Valstybės žinios*. 1999, Nr. 11-241). Šio įstatymo kažkodėl nepasirašė Prezidentas Valdas Adamkus; pasirašė Seimo Pirmininkas. Tačiau reikšminga istorinio konteksto aspektu yra tai, kad LLKS 1949 m. nurodė kaip būsimos Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo pamatą: „Lietuvos valstybės atstatymas, ligi Seimo bus priimta ir paskelbta žmogaus laisvės ir demokratijos siekimus atitinkanti valstybės konstitucija, vykdomas pagal šioje Deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasią.“ O Lietuvos Aukščiausioji Taryba 1990-aisiais, tarsi „nepastebėjusi“ LLKS dokumento, paskelbė trumpam atkurianti Lietuvoje 1938-ųjų Konstituciją, taigi šis neatitikimas 1999 m. irgi buvo praleistas.

Nepriklausomybę, pamėgo ta atkurtosios dauguma, kuri identifikavo save su „kairiaisiais“ (deklaruoja tai iki šiol menkai besirūpinę *paprastu* žmogumi). Nesvarbu, kad daktaras K. Grinius nėra pats organizavęs jokių valstybės turto perskirstymų (tiksliau – privatizavimo) ir nuolat gyveno nuomojamame bute arba name. Kuklus žmogus – tai privalumas.

Daugumai varpininkų tai buvo gyvenimo norma.

Bet ar dėl tokių dalykų K. Grinius istorijos dramų kontekste iš tikrųjų yra ikona, spindinti lyderio pavyzdžiu?

Todėl pats įdomiausias klausimas, kurį būtų buvę galima ir teisinga užduoti K. Griniaus amžininkui: koks buvo Prezidento rankos paspaudimas? Man atrodo, labai minkštas.

Įsivaizduoju tą realybę, sudėtą iš faktų. Pripažindamas, kad tai supaprastina požiūrį, ją vis dėlto rekonstruoju kaip situacijų paveikslus.

Paveikslas pirmas. 1920 m., Lietuva – karo apsiaustyje. Ką daryti?

Ministras Pirmininkas ateina į Steigiamąjį Seimą ir klausia: „Ką daryti?“ Šaltiniai sako, kad jis atėjo padiskutuoti. Seimas sudaro Vyriausiąjį gynimo komitetą, jam vadovauja Mykolas Šleževičius, – štai atsakymas. Komitetas – be Vyriausybės narių; žinoma, ir be premjero, kuris iki tol nedidino kariuomenės. Kai ankstesnis premjeras Ernestas Galvanuskas paleido dalį vyrų, taip ir truko kariavimas „su tiek, kiek yra“.

Kiekvienas gerai žinome, kaip atrodo padėtis namuose. Išoriniai patarimai verti tiek, kiek jie teikia naudos mūsų politikai. Todėl tų dienų Vyriausybės oficiozo „Lietuva“ kritiškas požiūris į Tautų Sąjungos Kontrolės ir tyrimų komisijos pirmininko pulk. Pierre'o Chardigny pasiūlymą Lietuvai sustabdyti puolimą Vilniaus kryptimi – suprantamas: „Kiti tos komisijos norai – dar keistesni: norima, kad mes atsitrauktume ir nusiginkluotume. Girdėti, kad nepatinka tai komisijai ir mūsų šaulių darbuotė.“⁴ Kaip nesipiktinsi, kai, lenkų legionams nesustabdžius karo veiksmų, P. Chardigny apibūdina padėtį: „*Tres comique.*“

⁴ *Lietuva.* 1920, lapkr. 19, p. 1.

Nors iš tikrųjų tai nejuokinga, bet šiek tiek panašu ir į dabartinių Europos struktūrų politinei biurokratijai būdingą „susirūpinimą“ visais konfliktais, kurių tik kyla, bet iš pradžių jie atrodo „toli“ žvelgiant iš didžiųjų sostinių.

Taigi Vyriausybė sprendimą yra priėmusi, ir netrukus Vilnius – jau kitų užimtas.

Žinoma, Vilniaus klausimas – tai ir sutarties su Sovietų Rusija klausimas.

K. Griniaus vadovavimo Vyriausybei ir valstybei laikotarpiais su Sovietų Rusija ir su SSRS buvo pasirašytos dvi reikšmingos sutartys.

Pirmoji apibūdinama kaip galimybė įteisinti santykius su kaimynine šalimi, kuriai Lietuva ilgokai priklausė. Bet šiame kontekste dažniausia nutylimos tęstinės reikšmės problemos; gal jos atrodo kaip antraplanės.

Kad ir tokia: „Rusijos Vyriausybė savo lėšomis sugrąžina Lietuvon ir perduoda Lietuvos Vyriausybei bibliotikas, archyvus, muziejus, dailės kūrinius, mokslo vadovėlius bei įnagius, dokumentus ir kitokį mokyklų, mokslo, valdžios, tikybos, visuomenės ir luomo įstaigų turtą, jei pažymėti daiktai buvo išvežti iš Lietuvos pasaulinio, 1914–1917 metų karo laiku ir faktinai yra arba atsiras Rusijos Vyriausybės arba visuomenės įstaigų žinioje.“ Taip pasakyta sutartyje, kurią K. Grinius, Ministras Pirmininkas, pasirašė Kaune 1920 m. rudenį.

Rusija negrąžino.

Kaip dėl šios aplinkybės vertinti 1926 m. sutartį su SSRS? Juk jai, nepaisant diplomatinės technikos, ši sutartis dar buvo reikšminga kaip pirmoji sovietams, sudaryta su Vakarų Europos šalimi. Tai, kad Prezidentas nekėlė neįvykdytų įsipareigojimų, palyginti su 1920 m. vadinamąja Taikos sutartimi, verčia prisiminti Lietuvos pasiuntinio SSRS Jurgio Baltrušaičio tarnavimą veikiau sovietams nei Lietuvai.

Istorinės reikšmės sprendimai priklauso nuo kiekvieno vadovo – žiūrint, ką jis pasirenka užduotims įgyvendinti ir kuo vadovaujasi.

Paveikslas antras. Prezidentas žino, kad ambasadorius užima poziciją, kuri nėra palanki jo valstybei.

Nieko nekeičia. Be to, ką jau moka Lietuvos politika, – tai nuolaidžiauti Rusijai „nesvarbiais“ (paveldo, ypač dokumentinio) klausimais. Gal todėl mes esame taip stipriai vedami politinių asmenybių patirties takais tik nuo 1918-ųjų...

Paveikslas trečias. Prezidentas patikimų šaltinių informuojamas, kad gresia perversmas. Tačiau nieko nesiima. Juolab – gimtadienis, ką kita gali veikti.

Suprantama, remiantis įvairiais amžininkų prisiminimais ir istorikų prielaidomis, naujausiais laikais galima asmenybei suteikti „principingumo“, „atvirumo“, sąžiningumo charakteristikas, vainikuoti tai demokrato apibūdinimu. Tačiau veiksmai neatskleidžia nieko, kas leistų įtikinti ne „paprasto žmogaus“, bet valstybės vadovo atsakomybe, kuri apibūdina rūpinimąsi valstybės saugumu ir malšina arba didina žmonių baimes.

Šiame numeryje perversmo veiksnys neišvengiamai aptarinėjamas, todėl neplėtosiu jo aplinkybių. Man atrodo, svarbu dalykus, daiktus, žmones vertinti atsižvelgiant į jų esmę ir prigimtį; tad demokratu logiška vadinti tą, kuris demokratiją geba ginti. Laiku, naudodamasis su teiktomis galiomis.

Kai parlamentiniu laikotarpiu redaktorius Antanas Smetona, baustas už žurnalo publikaciją, tyčia pasirinko kalėjimą vietoj baismės, K. Grinius jį gėdino spaudoje – esą buvęs 1918–1919 m. Prezidentas daro gėdą šaliai... Kaip tai dera kovoje dėl žodžio ir spaudos laisvės?

Yra požiūrių, kuriais neveiklumas arba pasyvumas teisinamas sudėtingu asmeniniu gyvenimu. K. Griniaus žmona, duodama interviu „Amerikos balsui“, veikia patvirtina šios asmenybės, tapusios valstybės vadovu, netikimą lyderystei: „Kariuomenės dalis, kuri liko ištikima priesaikai, siūlė jam kovoti <...> Bet jis manė, kad asmeniniai norai negali paimti viršaus <...>. O vienas pavojus – vidinė kova, kraujo praliejimas, antras – kaimyninės valstybės. Jis bijojo, kad, kilus netvarkai Lietuvoje, kaimynai pasinaudos proga ir užims Lietuvą <...>. Iki atėjo bolševikai, tęsė savo medicininį darbą Kauno miesto savivaldybėje.“

Iš tikrųjų drąsu buvo K. Griniui (kaip ir Aleksandrui Stulginskiui ar daugeliui kitų „buvusiųjų“) likti Lietuvoje 1940 m. birželį. Juk negalima patikėti, kad jie visi nežinojo apie terorą SSRS, aprašomą dienraščiuose.

Tada K. Grinius buvo drąsesnis nei Vincas Krėvė. Mat varpininkas, skirtingai nei V. Krėvė, tapęs okupantų valia premjeru, nebendradarbiavo nei iki 1940-ųjų, nei vėliau.

Kristinos Grinienės pastaba, kad „vyras nebuvo tikras vadovas, masių vadovas“, neapsunkina įvaizdžio, tik palengvina galimybę suprasti, kodėl niekas šiuolaikinėje Lietuvoje nesiūlo aikštėje statyti paminklo Prezidentui, kuris kartais „bijojo“, o kartais – rizikuodavo kaip padorus asmuo, pavyzdžiui, 1942 m. pasirašydamas memorandumą nacių administracijos atstovui Lietuvoje – generaliniam komisarui, protestuodamas prieš žydų naikinimą.

Tai – drąsus sprendimas, kaip ir daugelio tų, kurie, jei viešai neprotestavo, tai tylomis slapstė žydų vaikus. Daug padorių žmonių vis dėlto elgėsi padoriai krizės metais.

Tiesa, K. Griniaus žmona palankiau atsiliepė apie nacių okupacijos administracines aplinkybes nei apie pirmąjį bolševikmetį. Gal todėl, kad jai pavyko išgyventi ir, filatelija verčiantis, vyrą išgelbėti. Bet sunku būtų sutikti ir su tokiu nacių okupacijos konteksto vertinimu: „Masiniai žydų areštai ir žudynės daugumai Lietuvos gyventojų buvo netikėti ir nelaukti.“⁵ Daugelis šaltinių juk rodo, kad nacizmas nuo pat atėjimo visos Europos ir pasaulio *lyderių* buvo toleruojamas (akivaizdžiausias to liudijimas – 1936 m. žaidynės Berlyne, nepaisant pasaulio žydų protestų). Su naciais Nepriklausoma Lietuva, kaip ir kitos valstybės, palaikė normalius santykius – dėl žydų persekiojimo ir iki 1940 m. okupacijos nebuvo jokių oficialių protestų.

Viena yra būti valdžios veikėju.

Kas kita – geru, teisingu žmogumi, bet, deja, ne lyderiu. Laužomų priesaikų – valstybės išipareigojimų metas panardina ir tuos, kurie

⁵ Bubnys, A. Lietuvos kunigai – žydų gelbėtojai. *XXI amžius*. 2012, rugs. 21, p. 2–3.

visiškai nesipriešina. Todėl svarbiausia valstybės istorijoje yra jos lyderių poelgis lemtingiausiomis akimirkomis, tomis – kur yra sprendimų lūžis, o ne jų pasekmė.

Ne visos tautos turi Mannerheimą. Bet ir Vitkauską – irgi ne.

Skaitydami publikacijas, skirtas K. Griniui, galvokime apie naujaušią laiką, kuriems būdinga šou darbotvarkė, lyderystė: pasaulio valstybių ir korporacijų vadovai pirmiausia išmoksta patikti, todėl mes nežinome, kas jų darbotvarkėje yra iš tikrųjų.

Vadovo darbotvarkė įmanoma be lyderystės veiksmų. Bet lyderio – tikrai ne.

„Drąsiu tiktai tąjį mes turim vadinti,
Kuris už minties mūs kovoja liuosybę,
Kurs nuomones savo išdrįsta apginti,
Kurs į akis svetui pasako teisybę.“

Šaltiniai

Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

Eidintas, A. *Kazys Grinius: Ministras pirmininkas ir prezidentas*. Vilnius: Mintis, 1993.

Jurevičiūtė, A. Роль главного комитета Литвы в борьбе с поляками (пропаганда и создание военных частей). *Od armii komputowej do narodowej. T. 3: Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku*. Toruń, 2009.

Ilgūnas, G. *Kazys Grinius*. Vilnius: Pradai, 2000.

Interviu su Kristina Griniene. *Amerikos balsas*, 1981.

Platonas. *Valstybė*. Vilnius: Margi raštai, 2014.